

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кафедра рослинництва

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національного
університету біоресурсів і
природокористування України,
професор, академік НААН

_____ І.І. Ібатулін
“ _____ ” _____ 2020 р.

РОЗГЛЯНУТО І СХВАЛЕНО:

на засіданні вченої ради
агробіологічного факультету
протокол № _____ від _____ 2020 року
професор _____ О.Л.Тонха
на засіданні кафедри рослинництва
протоколо № _____ від _____ 2020 року
завідувач кафедри
_____ С.М.Каленська

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

АДАПТИВНЕ РОСЛИННИЦТВО

(назва навчальної дисципліни)

ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ

20 АГРАРНІ НАУКИ І ПРОДОВОЛЬСТВО
201 АГРОНОМІЯ

ОСВІТНЬО – НАУКОВА ПРОГРАМА **РОСЛИННИЦТВО**

РІВЕНЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТРЕТІЙ (ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ) РІВЕНЬ
Факультет Агробіологічний
(назва факультету)

Розробники: д.с.-г. н., проф. Каленська С.М., Новицька Н.В., Юник А.В.

Київ – 2020 р.

АНОТАЦІЯ ДИСЦИПЛІНИ
АДАПТИВНЕ РОСЛИННИЦТВО
Третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти

Концептуальні, теоретичні і методологічні основи адаптивного рослинництва. Проблеми адаптації та стійкості у вирішенні теорії і практики стабільного виробництва продукції рослинництва в умовах загострення екологічної ситуації, глобального потепління й аридизація клімату. Механізм та етапи адаптації рослин, типи адаптацій, біотичні та абіотичні чинники формування продуктивності сільськогосподарських культур. Зв'язок між адаптацією та стійкістю рослин. Особливості метаболічних процесів в рослинах та адаптація рослин сільськогосподарських культур до чинників довкілля. Методики проведення польових, лабораторних досліджень та оцінки стану рослин за дії стресових чинників. Ризики в рослинництві, шляхи їх попередження та зниження негативного впливу. Управління реакцією сортів, гібридів культурних і дикорослих видів рослин на дію біотичних, абіотичних та антропогенних чинників через елементи технологій вирощування.

Опис навчальної дисципліни

Адаптивне рослинництво

(назва)

Галузь знань, напрям підготовки, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень	
Галузь знань	<u>20 Аграрні науки і продовольство</u> (шифр і назва)
Спеціальність	<u>201 Агрономія</u> (шифр і назва)
Рівень вищої освіти	Третій (освітньо-науковий) рівень <u>аспірант</u>
Спеціалізація	<u>201.09 «Рослинництво»</u>
Характеристика навчальної дисципліни	
Вид	<u>Вибіркова</u>
Загальна кількість годин	<u>150</u>
Кількість кредитів ECTS	<u>5</u>
Форма контролю	<u>Залік</u>
Показники навчальної дисципліни для денної та вечірньої форм навчання	
	денна форма навчання
Рік підготовки	<u>2016/2017</u>
Семестр	<u>2-4</u>
Лекційні заняття	<u>60 год.</u>
Лабораторні заняття	<u>90 год.</u>
Самостійна робота	<u>120 год.</u>
Кількість тижневих годин	

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета - сформувати систему знань щодо систематики, морфології, хімічного складу та метаболічних процесів, які відбуваються в рослинах в онтогенезі за сприятливих та стресових умов; взаємодії рослин сільськогосподарських культур з біотичними та абіотичними чинниками ;

Завдання – сформувати систему знань та розуміння методології та теорії адаптивного рослинництва, знання та розуміння етапів реалізації системного підходу загальних методів виробництва рослинницької продукції з використанням сучасного ресурсного забезпечення, контролювання та управління формуванням якості рослинницької сировини, класифікацію методів, якісні та кількісні їх характеристики

У результаті вивчення навчальної дисципліни **здобувач повинен знати:**

- ✓ концептуальні, теоретичні і методологічні основи адаптивного рослинництва;
- ✓ механізми стійкості рослин, типи адаптацій; біотичні та абіотичні чинники формування продуктивності сільськогосподарських культур;
- ✓ систематику, морфологію та біологію рослин;
- ✓ особливості метаболічних процесів в рослинах та адаптацію рослин сільськогосподарських культур до чинників довкілля;
- ✓ методики оцінки стану рослин за дії стресових чинників;
- ✓ ризики в рослинництві та шляхи їх попередження та зниження негативного впливу;
- ✓ знати агрокліматичне районування сільськогосподарських культур та їх раціональне розміщення відповідно з кліматичними ресурсами;
- ✓ знати шляхи підвищення біоенергетичної ефективності інтенсивних агроєкосистем;
- ✓ біологічні основи рослинництва, ріст і розвиток рослин, етапи органогенезу.
- ✓ нормативні документи (стандарти, постанови, методики тощо), які регламентують процеси проведення досліджень, технології вирощування сільськогосподарських культур; виробництво продукції рослинництва стандартизованої якості

Здобувач повинен уміти

- ✓ досліджувати процеси метаболізму, росту та розвитку рослин, формування структурних компонентів рослин, особливостей формування генеративних органів, онтогенетичних особливостей організму;
- ✓ обґрунтовувати та впроваджувати технологічні карти адаптивних технологій вирощування сільськогосподарських культур спрямованих на реалізацію генетичного потенціалу культур;
- ✓ управляти реакцією сортів, гібридів культурних і дикорослих видів рослин на дію біотичних, абіотичних та антропогенних чинників через елементи технологій вирощування;
- ✓ планувати, аналізувати і узагальнювати інформацію;
- ✓ застосовувати сучасні експериментальні методи роботи та інструментарій з біологічними об'єктами;
- ✓ розрахувати економічну та енергетичну ефективність адаптивних технологій вирощування

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Лекція 1 . КОНЦЕПТУАЛЬНІ, ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АДАПТИВНОГО РОСЛИННИЦТВА ТА МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ НА РИНКУ РОСЛИННИЦЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ Отримання стабільних врожаїв в нинішній час набуває значної актуальності і є досить важливою. Це вимагає перегляду всієї концепції рослинництва і розробки стратегії адаптивної інтенсифікації рослинництва яка базується на використанні адаптивного потенціалу всіх біологічних компонентів агросистеми.

Лекція 2. ТЕХНОЛОГІЇ В РОСЛИННИЦТВІ ТА ПРОБЛЕМИ З ДОВКІЛЛЯМ

Лекція 3. СТАДІЇ, ФАЗИ РОСТУ ТА РОЗВИТКУ, ЕТАПИ ОРГАНОГЕНЕЗУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ РОСЛИН

Лекція 4. АДАПТАЦІЯ РОСЛИН СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР Типи адаптацій: генетична, акламація, акліматизація, морфологічна, фізіолого-біохімічна та швидка адаптація. Механізм та етапи адаптації рослин. Реакція видів, сортів, гібридів на дію біотичних, абіотичних та антропогенних чинників довкілля. Проблеми адаптації та стійкості у вирішенні теорії і практики стабільного виробництва продукції рослинництва в умовах загострення екологічної ситуації, глобального потепління й аридизація клімату. Зимостійкість, посухостійкість, солестійкість рослин та шляхи їх оптимізації. Зв'язок між адаптацією та стійкістю рослин.

Лекція 5. БІОТИЧНІ ТА АБІОТИЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР. Біотичні та абіотичні фактори в розвитку рослин. Класифікація та фізіологія стресів. Механізми стресу на різних рівнях організації. Захисні механізми рослин до збудників хвороб.

Лекція 6. АДАПТАЦІЯ РОСЛИН ЗАЛЕЖНО ВІД ОСОБЛИВОСТЕЙ МЕТАБОЛІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В РОСЛИНАХ С.-Г. КУЛЬТУР

Лекція 7. РИЗИКИ В РОСЛИННИЦТВІ – ШЛЯХИ ЇХ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ЗНИЖЕННЯ Ризики, види ризиків, страхування ризиків. Попередження ризиків. Шляхи уникнення ризиків. Роль сорту в ефективному функціонуванні галузі рослинництва. Система живлення та стійкість агроценозів. Системи захисту посівів польових культур від хвороб, шкідників, бур'янів.

Лекція 8. ЕКОЛОГІЧНА ПЛАСТИЧНІСТЬ І СТАБІЛЬНІСТЬ АГРОЦЕНОЗІВ

Підвищення екологічної стійкості сортів та агроценозів виступає в якості важливого фактору інтенсифікації рослинництва. З підвищенням кількості техногенних засобів, які зараз використовуються для оптимізації умов вирощування культур (добрива, пестициди) роль екологічної стійкості сортів і агроценозів в реалізації їх потенційної продуктивності не лише не знижується, а збільшується. Все зростаючі техногенні затрати на оптимізацію умов середовища можуть окупатися лише в тому випадку, якщо висока потенційна продуктивність сортів і агрофітоценозів в достатній мірі захищена їх екологічною стійкістю до факторів зовнішнього середовища, які не регулюються. Забезпечення цього сполучення є не лише важливою, а й найбільш складною задачею в селекції і агротехніці

Лекція 9. УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ПРОДУКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР ЗА АДАПТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВИРОЩУВАННЯ. Виробництво продукції рослинництва через управління елементами адаптивних технологій вирощування: підбір сорту, якість насіння, сівба, система удобрення, сівозміна, система захисту та регулювання ростових процесів, збирання, післязбиральна доробка.

Тема 9.1 АДАПТИВНІСТЬ РОСЛИН ТА РЕГУЛЯТОРИ РОСТУ, АНТИСТРЕСОВІ РЕЧОВИНИ Управління стійкістю рослин до стресових чинників за застосування препаратів групи регуляторів росту: ретарданти, стимулятори росту, антистресові препарати

Тема 9.2 АДАПТИВНІСТЬ РОСЛИН ТА СИСТЕМА ЖИВЛЕННЯ

Адаптація рослин суттєво залежить від біохімії рослин. Рослини реагують на стрес шляхом синтезу ряду органічних речовин. Система живлення відіграє важливу роль в виведенні рослин з стану стресу. Розробка систем живлення польових культур.

Тема 9.3 АДАПТИВНІСТЬ РОСЛИН ТА СИСТЕМА ЗАХИСТУ.

Морфологічні, біологічні особливості стійкості рослин до ураження хворобами та пошкодження шкідниками. Біологічні, хімічні, механічні засоби підвищення стійкості до патогенів.

<i>Тема 6.</i> Ризики в рослинництві – шляхи їх попередження та зниження		2		2								
<i>Тема 7.</i> Екологічна пластичність і стабільність агроценозів		2		2								
<i>Тема 8.</i> Управління формуванням продуктивності сільськогосподарських культур за адаптивних технологій вирощування		2		2								
<i>Тема 9.</i> Адаптивність рослин та регулятори росту, антистресові речовини		2		2								
<i>Тема 10.</i> Адаптивність рослин та живлення		2		2								
Тема 11 Адаптивність рослин та система захисту		2		2								
<i>Тема 12.</i> Якість продукції рослинництва за впливу стресових чинників.		2		2								
<i>Тема 13.</i> Особливості виробництва органічної продукції рослинництва		2		2								
<i>Тема 14.</i> Теоретичні засади та технологічні особливості виробництва рослинницької сировини для біоенергетики		2		2								
<i>Тема 15.</i> Економічна та енергетична ефективність адаптивних технологій вирощування культур		2		2								
Всього годин	150	30		20		100						

7. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Діагностування стану рослин з використанням методу морфогенезу	2
	Вилягання рослин. Методики визначення стійкості рослин до вилягання	2
	Методики, регламенти, ефективність застосування рістрегулюючих та антистресових речовин	2
	Методики розрахунку пластичності та стабільності	4

	Посухостійкість та жаростійкість рослин. Методики визначення	2
	Зимостійкість, морозостійкість. Методики визначення	4
	Якість рослинницької продукції за формування в умовах стресу. Методологія, методи визначення.	4
	Стандарти якості на органічну продукцію рослинництва. Методи та методики проведення досліджень по якості.	4
	Методики визначення калорійності рослинницької сировини	2
	Розробка технологічних карт, економічна та енергетична ефективність технологій.	4
ВСЬОГО		20 год.

8. Методи навчання: загальнонаукові та спеціальні: лекції, лабораторно-практичні заняття в лабораторії та польових дослідках, самостійна робота

9. Форми контролю: залік

10. Методичне забезпечення:

1. Дослідна справа в агрономії. Книга перша: Теоретичні аспекти дослідної справи / Рожков А.О., Пузік В. К., Каленська С. М., Пузік Л. М. та ін. / Харків: Майдан, 2016. - 300 с.
2. Дослідна справа в агрономії. Книга друга: Статистична обробка результатів агрономічних досліджень / Рожков А. О., Каленська С. М., Пузік Л. М., Музафаров Н. М. / Харків, 2016.- 298 с.
3. Методика селекційного експерименту (у рослинництві) // Ермантраут Е.Р., Гопцій Т.І., Каленська С.М., Криворученко Р.В., Тупчинова Н.П., Присяжнюк О.І./ Харків: Видавництво Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – 2014. Гриф МОН України, лист №37-128-13/8483 25.04.2013. 229 с.
4. Міжнародні правила аналізу насіння / Волкодав В.В., Каленська С.М., Новицька Н.В., Бельдій Н.М. / Гриф МОН України / К., 2011. – 390 с.

11. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА

1. Біологія та екологія сільськогосподарських рослин // Каленська С.М., Єрмакова Л.М., Паламарчук В.Д., Поліщук І.С. / Вінниця: ФОП Рогальська І.О. / гриф МОН України, 2013. – 712 с.
2. Системи сучасних інтенсивних технологій у рослинництві // Каленська С.М., Єрмакова Л.М., Паламарчук В.Д., Поліщук І.С., Поліщук М.І. / Вінниця: ФОП Рогальська І.О., гриф МОН України, 2015 - 448 с.
3. Технічні культури / Жатов О.Б., Каленська С.М., Мельник А.В. / Суми: Університетська книга, Гриф МОН України, 2013. - 358 с.
4. Насіннезнавство та методи визначення якості насіння с.-г. культур / під заг. ред. Каленської С.М. Каленська С.М. Новицька Н.В., Жемойда В.Л. та ін. / гриф МОН/ Вінниця: ФОП Данилюк, 2011. - 320 с.
5. Рослинництво // Шевчук О.Я., Каленська С.М., Дмитришак М.Я., Козяр О.М., Демидась Г.І./ К.: НАУ, 2005. - 512 с.
6. Рослинництво з основами кормовиробництва / Каленська С.М., Дмитришак М.Я., Демидась Г.І. та ін. / гриф МОН України / Вінниця: ТОВ "Нілан ЛТД", 2013.- 640 с.
7. Кукуруза: вирощивание, уборка, хранение и использование // Шпаар Д., Гинапп К., Дрегер Д., Каленская С.М. и др. / К.: ИД «Зерно», 2012. – 464 с.
8. Зерновые культуры - выращивание, уборка, хранение и использование / Шпаар Д., Драгер Д., Каленская С.М./ К.: «Зерно», 2012. – 704с.

9. Рапс и сурепица Выращивание, уборка, использование / Шпаар Д., Драгер Д., Эльмер Ф., Каленская С. и др. / К.: ИД «Зерно», 2012. – 368с.
10. Рослинництво. Лабораторно-практичні заняття / За ред. М.А.Бобро та ін. - К.: Урожай, 2001. – 382 с.
11. Формування продуктивності тритикале ярого в Лівобережному Лісостепу України / Рожков А.О., Пузік В.К., Каленська С.М., Бобро М.А. та ін. / Харків : Майдан, 2014 .- 340 с.
12. Управління продуктивністю посівів пшениці твердої ярої в Лівобережному та Північному Лісостепу України / Рожков А.О., Пузік В.К., Каленська С.М. та ін. / Харків: Майдан, 2015.- 432 с.
13. Жученко А. А. Адаптивное растениеводство. - Кишинёв: Штиинца, 1990.- 432с.
14. Жученко А.А. Адаптивный потенциал культурных растений (эколого-генетические основы) . – Кишинёв:Штиинца,1988.- 767с.
15. Попкова К.В. Учение об иммунитете растений. – М.: Колос, 1979. – 272 с.
16. Жученко А.А., Урсул А.Д. Стратегия адаптивной интенсификации сельскохозяйственного производства. – Кишинёв: Штиинца, 1983. – 304с.

ДОПОМІЖНА ЛІТЕРАТУРА

1. Деева В.П., Шелег З.И. Физиология устойчивости сортов растений к гербицидам и ретардантам.- Минск: Наука и техника.-1976.-245с.
2. Демолон А. Рост и развитие культурных растений.- М., 1961.- С.45-51.
3. Досков Я.Е., Торусов Б.Н., Аговердиев А.Ш. Биофизические методы диагностики устойчивости растений к неблагоприятным температурным условиям // Методы оценки устойчивости растений к неблагоприятным условиям среды.- Л.: Колос, 1976.- С.205-221.
4. Екологічна токсикохімія / Шумейко В.М., Глуховський І.В., Овруцький В.М. та ін. – К.: Вид-тво «Столиця», 1998. – 116 с.
5. Елементи регуляції в рослинництві : Зб.наук.пр.- К.:ВВП «Компас»,1998. - 360 с.
6. Кант Г. Биологическое растениеводство: возможности биологических агросистем : Пер.с нем.Эбель С.О.- М.: Агропромиздат,1988.- 207 с.
7. Интегрированное земледелие. - Берлин: Берлинская организация сельскохозяйственного производства. – 1992. – 90 с.
8. Цукрові буряки (вирощування, збирання, зберігання). Д. Шпаар., Д. Дрегер., С. Каленська та ін. під ред.. Д. Шпаара. – К.: ННЦ ІАЕ., 2005. -340 с.
9. Наукове забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Лісостепу України. Київ, ТОВ «Алефа». – 2003.
10. Закон України «Про насіння і садивний матеріал» від 26.12.2002, № 411-IV.

5. Інформаційні ресурси

1. www.agroinsurance.com
2. <http://www.gaftakyiv.com>
3. <http://www.coceral.com/>
4. <http://www.boersewien.at>
5. <http://govuadocs.com.ua/docs/index-12277198.html>.
6. http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245400915&cat_id=244276512.

4. Періодичні наукові видання:

5. Інтернет-ресурси:

- <http://www.degruyter.com/view/j/plass> (The Journal of Plant Breeding and Acclimatization Institute – National Research Institute);
- <http://journals.cambridge.org/action> (Journal Citation Reports);
- <http://www.fao.org/agriculture/crops/thematic-sitemap/theme/seeds-pgr/en> (Seeds and Plant Genetic Resources);
- http://www.leksika.com.ua/15951124/ure/imunitet_roslin (Українська Радянська Енциклопедія);
- <http://www.nature.com/subjects/plant-immunity>;
- <http://www.springer.com/life+sciences/plant+sciences>

7. Інтернет-ресурси:

- <http://www.degruyter.com/view/j/plass> (The Journal of Plant Breeding and Acclimatization Institute – National Research Institute);
- <http://journals.cambridge.org/action> (Journal Citation Reports);
- <http://www.fao.org/agriculture/crops/thematic-sitemap/theme/seeds-pgr/en> (Seeds and Plant Genetic Resources);
- <http://www.nature.com/subjects/plant-immunity>;
- <http://www.springer.com/life+sciences/plant+sciences> (Methods and Protocols. Series: Methods in Molecular Biology).

Використовувані в навчальному процесі стандарти

1. 4838:2007.Технологія вирощування сільськогосподарських культур. Терміни та визначення понять. <http://www.leonorm.com.ua/portal/eshop/Default.php?Page=stfull&ObjId=5959>
2. ДСТУ 4138-2002 Насіння сільськогосподарських культур. Методи визначання якості.
3. ДСТУ 2240-93 "Насіння сільськогосподарських культур. Сортові та посівні якості. Технічні умови".
4. 7006:2009. Генетичні ресурси рослин. Терміни та визначення понять. <http://www.leonorm.com.ua/portal/eshop/Default.php?Page=stfull&ObjId=7039>.